

9 Huang C., Sun P. (2015) 'Using mobile technologies to support mobile multimedia English listening exercises in daily life. Pearson, Oxford.

10 <https://inglesjbosco.files.wordpress.com/2010/09/test-your-vocabulary-1.pdf>

11 Kiki Juli Anggoroa and Damar Isti Pratiwib (2023) University students' perceptions of interactive response system in an English language course: a case of Pear Deck. Journal Research in Learning Technology Vol. 31, 2023

Received: 05.06.2024

МҒТАР 165: 37.031

DOI: [10.59102/kufil/2024/iss4pp276-287](https://doi.org/10.59102/kufil/2024/iss4pp276-287)

Б.Б. Жахина

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, 020000, Қазақстан Республикасы

ТАНЫМ ТЕОРИЯСЫ ЖӘНЕ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ

Біз білеміз, қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты – алған білімін өмір қажетіне жарата алатын, өзгермелі заманда өзін қоршаған ортада өзін-өзі көрсете алатын құзыреттілігі жоғары функционалдық сауатты тұлға қалыптастыру.

Осы орайда мақалада жаңартылған білім мазмұнының методологиялық негізіне сай мектепте оқытылатын кез-келген пән оқушының өмірлік қажеттілігіне жарайтындай танымдық сипатта оқытылуы керек екендігі сөз болады.

Сонымен қатар адам болмысына тән сана, білім, ақыл, мәдениет, рухани байлық сияқты қасиеттер танымның жан-жақтылығына жататындығы айтылады. Әрі ол философия ілімінде «таным теориясына» берілген анықтамамен дәйектеледі.

Ал оқушы тұлғаның таным көкжиегінің дамуының басты кілті – тіл екендігі белгілі.

Осы орайда мақалада мектепте оқытылатын қазақ тілі пәнінің әлеуметтік мәнінің зор екендігі, сондықтан да оның білімдік қызметі, танымдық қызметі, коммуникативтік қызметі теориялық тұрғыда танымдық сипатта оқытылуы керек екендігі сөз болады.

Әрі тілді таным теориясы тұрғысында оқытудың міндеттері аталады.

Қазақ тілін таным теориясына сай оқытуға кіретін мәселелерге әрі оның тиімділігіне тоқталынады.

Мақалада тіл – пішін мен мазмұн бірлігінен тұратын тілдік құралдардың өзара байланысу әрекетінен құралған әмбебап құбылыс екендігін айта келіп, «сөз» коммуникативтік ең басты тілдік единица екендігі әрі оның атауыштық әрі танымдық қызмет атқаратындығы сөз болады. Осы орайда сөзді сөз тіркесі, сөйлем, мәтін түзуде функционалдық тұрғыдан сауатты қолдана білу үшін тұлға сөз семантикасын терең түсіне білуі керек екендігі айтылады. Әрі бұл мәселе синонимдерді оқытуда оның семантикалық ерекшелігін таныта оқыту керектігімен дәйектеледі.

Кілт сөздер сөздер: таным теориясы, жеке тұлға, ашық әңгіме, ойлы сұхбат, пікір еркіндігі, семантика, лексикалық бірлік.

НЕГІЗГІ ЕРЕЖЕЛЕР

Үкімет құжаттарында атап көрсетілгендей, білім беру тек қана оқытумен шектелмей, керісінше, әлеуметтік адаптация процесіне бейімделуі қажет. Осы тұрғыдан келгенде, жан-жақты, зерделі, дарынды, талантты, сауатты, креативті, өз бетінше шешім қабылдай алатын функционалды тұрғыдан сауатты тұлғаны қалыптастыру – білім беру жүйесінің басты мақсаты болып табылады.

Осы орайда, функционалдық сауаттылықты қалыптастыру мәселесі бойынша «Ұлттық жоспар» жасалды. Мақсаты – оқушы тұлғаның салалық сауаттылығын дамыту арқылы, нақты қызмет түрлеріне бейімдеу. Әрі білім беру жүйесінің парадигмасын түбегейлі өзгерту. Бұл дәстүрлі мектеп моделінен рационалды модельге әрі қарай феноменальді модельге ілгері аттау дегенді білдіреді.

Ал функционалдық сауаттылық дегеніміздің өзі – алған білімнің негізінде тұлғаның заман талабына сай әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы үшін мектепте оқытылатын әр пән бойынша алған білімдерін өмір қажетіне жарата алу.

Мұндағы басшылыққа алынатын негізгі сапалық белгілер – белсенділік, тұлғаның шығармашылық тұрғыда ойлай алуы, өздігінен шешім қабылдай алуы, өзінің мамандығын таңдай алуы, үздіксіз білімін жетілдіруге дайын болуы.

Бұдан шығатын қорытынды – оқыту жүйесіне, білім мазмұнына енгізілген барлық пән танымдық тұрғыда оқытылуы тиіс.

Негізінен таным теориясы – философия ғылымының саласы ретінде қаралады.

Айналадағы қоршаған дүниенің адам санасында белсенді бейнеленуін, танымның жалпы шарттары мен мүмкіндігін, білімнің шындыққа қатысын, қоғамдық практика негізінде іске асатын таным процесінің заңдылықтарын, оның негізгі формаларын зерттейтін философия ғылымының саласы. Әрине, ол лингвистика, психология, педагогика т.б. ғылым салаларымен тығыз байланысты.

КІРІСПЕ

Адамзат өркениеті өз дамуының жаңа кезеңіне – білім беру прогрестің ең маңызды факторларының біріне саналатын кезеңге келіп жетті.

Осы орайда білім берудің негізгі мақсаты – жеткіншек ұрпақтың өсіп-жетілуіне ықпал ету, жеке тұлғаның жан-жақты дамуын қалыптастыру.

Бұл қалыптасу жолы – қазақ халқының ең жоғары рухани әдет-ғұрпын сақтай отырып, бүкіләлемдік цивилизацияның барлық жетістіктерінен үйрене отырып, болашақ тұлғаны өмір талабына сай жан-жақты дамыту. Бұл жолда әр тұлға өз ойын ортаға сала отырып, басқаның оң идеяларын қабылдай жүріп, азаматтық сана қалыптастырады. Тұлға білім алу – өзін-өзі тану үшін, білім алу – іс-әрекет жасау үшін, білім алу – білу үшін және білім алу – бірге өмір сүру үшін қажет екендігін ұғынады.

Осыған орай, енді оқушыны бағдарлама мен оқулықта белгілі көлемде жүйеленген білім мен біліктілік дағдыларымен ғана қаруландыру жеткіліксіз екендігі өздігінен-өзі туындап отыр.

Сондықтан білім берудің мазмұны мен көлемін анықтайтын тұлғаның іс-әрекеті болып табылады.

Осы тұрғыдан келгенде, зерттеушілердің пікірінше, оқу-танымдық құзіреттіліктің қалыптасуы әлеуметтік ортамен және жеке тұлғаның танымдық қажеттілігін оятуға ынталандыратын оқыту үрдісімен, сондай-ақ тұлғаның өзінің белсенділігімен, ұжымдық іс-әрекет рөлімен, оны ұстанған мақсат- мүддесімен үндесе жүретін күрделі үрдіс.

Сонда функционалдық сауаттылықтың кілті – тану.

Қарапайым болмысты болсын, нақты ғылым саласы болсын оны объектілік тұрғыда жан-жақты тану қажет. Сонда оны қажетсінеді, керек екенін түсінеді.

Таным – бұл адамның болмысты бейнелеу әрекетінің ғажап түрі. Адам айналадағы білімді санасына таным әрекеттері арқылы қабылдап, түсініп, миында қорытып, еске сақтап, таниды. Адамның нақты мақсатына бағытталған және шығармашылық іс-әрекетке негізделген таным нәтижесінде сыртқы әлемнің образдары қалыптасып, олар туралы білім пайда болады.

МАТЕРИАЛДАР МЕН ТӘСІЛДЕР

Мақалда қазақ тілін танымдық, білімдік, коммуникативтік мақсатқа сай оқытуда сөздің лексика-семантикалық топтарымен байланыста функционалдық сауаттылықты қалыптастыру мәселесі сөз болғандықтан, белгілі бір пәнді, онда жүйеленген тақырыптарды, оның заңдылықтарын тану, түсіну мәселесі сөз болады.

Осыған орай, біріншіден, білім беру құжаттарына, оның ішінде «Ұлттық жоспарға» шолу жасалды. Екіншіден, таным теориясына қатысты ғалымдар С.Мырзалы, Э.Оразалиева, Б.Қалиұлы, С.Исақовалардың еңбектері зерттеп зерделенді.

Сонымен қатар функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда тіл теориясы, оның ішінде сөздің семантикалық өрісін танудың функционалдық сауаттылықты қалыптастырудағы рөлін айқындау мақсатында ғалымдар Ә.Болғанбаев, М.Серғалиевтардың еңбектері негізге алынды.

Мақала тақырыбын зерттеу барысында оның методологиялық негізі етіп алынған ғылыми материалдар бойынша салыстыру, анализ-синтез, индукция-дедукция әдістері қолданылды.

ТАЛҚЫЛАУ

Жаңартылған білім мазмұнының мақсатына сай функционалдық сауаттылықты қалыптастыру үшін мектепте оқытылатын кез келген пән білім алушының болашақтағы қажетіне жарайтындай танымдық сипатта оқытылуы тиіс. Ол үшін кез келген ғылым саласы бойынша, яғни кез келген пән бойынша жүйеленген тақырыптар табиғи негізі, өмірге қажеттілігі танытыла оқытылуы тиіс. Баланың таным көкжиегінің дамуының басты негізі – тіл. Тіл – кез келген танымдық іс-әрекеттердің құралы, ойлаудың формасы және оны дамытудың негізі болып саналады. Тіл мен таным сабақтастығы таным теориясының тілдік болмысын сипаттайды. Адамның қоршаған ортаны, дүниені қабылдауы, түсінуі және ол туралы өзінше пайымдауы танымдық әрекеттер арқылы жүзеге асады. Адам болмысының аса құнды қасиеттерінің, яғни санасы, терең білімі, ақылы, мәдениеті, рухани байлығының бәрі оның танымының тереңдігі болып саналады.

Философия ғылымында: «Таным – өте күрделі үрдіс, оған адамның бүкіл жан дүниесі: түйсіктері, ақыл-ойы, ырқы, сезім-тебіреністері, ішкі көкей көзі (интуиция) – бәрі де өзара бір-бірімен байланысты түрде қатысады», – делінеді. Ал ғалым С.Мырзалы: «Теория дегеніміз – зерттелетін заттар, я болмаса құбылыстардың ішкі мән-мағынасын ашатын, практика арқылы дәлелденген қайшылықсыз бір-бірімен байланысты ұғымдар жүйесі» [1, 502], – дейді. Сонда, тіл біліміндегі таным теориясы – адамның айналадағы заттар мен құбылыстарды, дүниені тану, түсіну, ол туралы ұғымдарды санада тіл арқылы бейнелеу әрекеттерін, оның ұстанатын ұғымдарын, ерекшеліктерін, әдістерін зерттейтін ғылым саласы.

Тіл мен таным ұғымдарының сабақтастығы, тілдік құралдар арқылы адам санасына орнығатын танымдық бейнелер мен үлгілер – барлығы дерлік осы маңызды лингвистикалық бағыттың зерттеу нысанын сұрыптайды. Психология, логика, философия ұстанымдарымен тығыз байланыста айқындала отырып, когнитивті лингвистика сана, қабылдау, сыртқы әлеммен үздіксіз байланыста болу, тану, бақылау, пайымдау сияқты ұғымдардың ұштасуы негізінде дәйектеліп отырады. Бүгінгі күні лингвотанымдық зерттеулер тілді танымдық әрекеттің жемісі деп қарастыру арқылы адам бойындағы ерекше табиғи қабілеттерге көңіл бөлуді мақсат етіп отыр. Когнитивистер адам тілді саналы түрде ғана қолданбайды, ол рефлекті түрде санасына орныққан танымдық қорды ретімен пайдалану арқылы қарым-қатынас жасайды, ойын сыртқа шығарады, пікірін айтады, тіпті жаңа затты да сәйкестендіре-салыстыра таниды деп есептейді. Оның негізінде тілдің екі түрлі ерекшелігі жататындығын ескерген ғалымдар тілді әрі қоршаған ортаны тану құралы, әрі ұғымдар мен терминдерді қалыптастыру мүмкіндіктері қатарында қарастырады [2, 12-13].

Ғалым Б.Қалиұлы, С.Исақова тіл мен танымның ара-қатынасын *дүниенің тілдік бейнесі* деп алып, оған мынадай анықтама береді: «Дүниенің тілдік бейнесі дегеніміз – белгілі бір тілде көрініс тапқан, сол ұлт өкілдеріне ортақ, ұжымдық тәжірибе негізінде жасалған білімдер жүйесі. Дүние тіл арқылы танылады, танылған дүние тіл арқылы ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отырады. Адамның таныған дүниесі, көкірегіне түйгені оның тілінде таңбаланады. Тіл болса адамның сөзді (тілді) жасау, айту, жазу, тыңдау, қабылдау, түсіну, ұғу, бағалау әрі қолдану, есте сақтау құбылыстарымен тығыз байланысты» [3, 6], – екенін атап көрсетеді.

Сондықтан да мектепте оқылатын «Қазақ тілі» пәнінің әлеуметтік мәні зор. Оқушы «Қазақ тілі» пәні арқылы тілдің үш түрлі қызметін: теориялық мәселелердің практикалық дағдының базасы болатынын пайымдауға үйрететін білімдік қызметін, жалпы адамзат жинаған тарихи-мәдени, рухани мұраларды тіл арқылы меңгеруге болатын және өз ойын жеткізудің, өзін-өзі тану мен өзгені танудың бірден-бір құралы тіл екендігіне көз жеткізетін танымдық қызметін, алған білімді практикалық тұрғыда қалай қолдану іскерліктерін жетілдіруге бағыттайтын коммуникативтік қызметін таниды.

Осы тұрғыдан келгенде де, қазақ тілін оқытудың типтік бағдарламасы бойынша білім берудің негізгі сатысында қазақ тілін оқытудың мақсаты – ана тілінің қоғамдық-әлеуметтік мәнін түсінген, тілдің қызметін жүйелі меңгерген, коммуникативтік біліктілігі дамыған дара тұлға дайындауға мүмкіндік жасау делінеді.

Ол үшін өзі өмір сүріп отырған қоғам мен ана тілінің, тіл мен мәдениеттің өзара байланысын түсінуде оқушы тұлғаға тілдегі сөздердің мағынасы мен мәнін меңгертудің маңызы зор. Халықтың рухани мәдениеті мен салт-дәстүрін, халық педагогикасын сана-сезімдеріне сіңіруде де тілдің сөздік қоры мен сөздік құрамын үйретудің мәні айрықша. Қазақ тілінің лексикалық қорын меңгеру арқылы оқушы тілдің не бір терең қабаттарындағы тылсым қырларын меңгеруге мүмкіндік алады. Сөз мағынасындағы түрлі мағыналық реңктерді меңгерген оқушының сөйлеу мәдениеті де жоғары болады.

Осы тұрғыдан келгенде, қазақ тілі сабағы оқушы үшін тек грамматикалық ережелер жаттайтын, қызықсыз жаттығуларды құлықсыз орындататын пән қатарынан шығып, баланың ой өрісін өсіріп, оған тілдің ұлттық мәдени мұра, тіршіліктің өзегі, танымның көзі екені сезіндіріле оқытылуы қажет. Бұл оқу материалдарының, жалпы білім мазмұнының ішкі байланыстарынан туындап, оқушының шығармашылық бағыттағы жұмыстарымен ұштасқанда ғана жүзеге асырылады. Шығармашылық баланың интуициясына, қиялына, таным деңгейіне сүйеніп, оның өмірге, қоршаған ортаға деген қатынасын қалыптастыруға септігін тигізеді. Оқушының таным деңгейі оның сөйлеу тіліне, сөздерді орынды қолданып, сөйлемді дұрыс құрастыру, ойын жеткізе білу іскерлігіне тікелей тәуелді. Сондықтан жаңа бағдарламада оқушының тілдік білімін кеңейтіп қана қоймай, олардың пәнге қызығуын, ынтасын арттыратын әлеуметтік, танымдық мотивтердің қалыптасуына жол аша отырып, алған білімдерін практикалық іскерлік-дағдыға айналдыру көзделеді.

Қазақ тілін танымдық тұрғыдан оқытудың мақсаты – тіл білімін, тілдік бірліктерді, оның ғылыми заңдылықтарын меңгерту арқылы теория мен практиканы ұштастыра отырып, тіл үйренушінің ой-өрісін кеңейту.

Аталған мақсатты іске асыру үшін мынадай міндеттер қоюға болады:

- ✓ қазақ тіл білімі мен онда қарастырылатын тілдік тақырыптардың таным теориясымен байланысын көрсете білу;
- ✓ тіл біліміне қатысты таным теориясының негізгі қағидаларын игеріп, оны қоғамтану мен өміртануда дұрыс қолдана білу;
- ✓ қазақ тілін оқыту барысында оның басқа салалармен байланысын жүзеге асыру;
- ✓ оқыту барысында оқушылардың, ойлау қабілетін, қоршаған ортаны зерттеп тану қасиетін, өзіндік ой-пікірін дәлелдеп жеткізе білу дағдысын жетілдіру, олардың дүниетанымын кеңейту;
- ✓ ой, сана, тіл тұтастығы арқылы тілдік қатынасты жете меңгерту, таным үдерісін жан-жақты іске асыру.

Тіл – пішін мен мазмұн бірлігінен тұратын тілдік құралдардың жиынтығынан, олардың өзара байланысу ерекшелігінен сұрыпталған күрделі де әмбебап құбылыс. Сондықтан ғалымдар тілдің өзіндік ерекшелігін таныта әрі тіл бөлшектерінің функционалдық қызметін таныта бүгінгі білім беру жүйесінің талабына сай осы құрылымдық, жүйелік өзгешелігін терең де жан-жақты оқыту керек деп есептейді.

Себебі қазақ тілін оқытуда тілдік және қатысымдық бірліктер білім мен таным үдерістерін біріктіреді. *Әсіресе сөз* коммуникативтік тұлға ретінде әрі атауыштық, әрі танымдық қызмет атқарады. Өйткені сөз – сөйлеу, пікір алысу үрдісіндегі басты бірлік, тілдік единица.

Сөйлеу үдерісіндегі сөздің ерекшелігі – ол нысандық шындық пен өмірге байланысты ұғымдарды сананың қабылдауы нәтижесінде ойда бейнелейді де, тілдік қатынаста іс жүзіне асырады, дыбысталу арқылы сыртқа шығарады. Сонымен қатар іс-әрекет, жүріп жатқан ортаның әсері, адамның көңіл-күйін де қоса білдіреді. Адамның көңіл-күйі оның өзіне тән мінезімен, пікірлесу қабілетімен ұштасып жатады. Адамға әсер ететін сыртқы орта оның танымын жетілдіреді.

Осыған орай, қазақ тілін оқытуда сөздің мағынасын түсіндірумен қатар сол мағынаны қалай, қандай тіркесте қолдана білу керектігіне ерекше мән берген жөн. Өйткені жеке *лексикалық единица* ретінде сөз адам ойын, көзқарасын толық білдіре бермейді. Бір адамның екінші адамға жеткізейін деген пікір-қозғарасы қажет сөзді дұрыс таңдап алумен бірге оның қандай мәтінде көрініс тауып тұрғандығына да байланысты. Сөздердің дұрыс тіркесуі, басқа сөзбен жымдасуы, айтылар мәнері мен ырғағы айтушының *сөйлеу қабілетін, сөз байлығын, таным деңгейін* көрсетеді. Сондықтан сөзді, оның лексика-семантикалық, яғни мағыналық түрлерін оқыту барысында сөз арқылы жеткізілер басты ұғымды, онымен тіркесетін тілдік бірліктерді де нақтылы мысалдармен дәлелдей түсіндірген жөн.

Ұғым – адам санасында танымдық бейне туғызатын ерекше құрылым. Себебі адам бейнелеуіндегі әлем, бір жағынан, жеке тұлғаның субъективті танымының жемісі болса, екінші жағынан, ол кез келген қабылдаудың астарында жататын қоғамдық факторлармен де үздіксіз байланыста дамиды ортақ тәжірибелік көрсеткіш болып табылады. Танымдық құрылымдар пәнді меңгеру барысында әр түрлі тілдік құралдар арқылы сипатталып, әрқелкі деңгейде қабылданады. Тілді жалпы танымдық механизм ретінде түсініп қолдану тілдік бірліктерді терең игеруге септігін тигізеді.

Қазақ тілін танымдық тұрғыдан оқытудың басты қайнар көзі – тілдік материалды пәнаралық байланыстың негізінде ғылым мен білімді өзара тоғыстыра отырып, жеке тұлғаның рухани әлемін байыту, баланың өзіне тән көзқарасы мен пікірін қалыптастыру, *ашық әңгіме, ойлы сұхбат, пікір еркіндігін* қалыптастыру. Ал ол тұлғаның ғылым салаларынан алған білімін өмірмен ұштастыра алу, дүниені, ортаны, адамды жан-жақты зерттеп тани білу, тілдік материалдар арқылы сыртқы қоршаған ортаны өз ой-санасымен зерделей отырып, тілдік қатынасқа түсу сияқты функционалдық сауаттылығын қалыптастырады. Бұл білім беру үрдісін мазмұндық жағынан тереңдете түседі.

Жаңартылған білім мазмұнының методологиялық негізі де – осы. Себебі тілдік материалды теориялық тұрғыдан танудың негізінде ғана функционалдық сауаттылық қалыптасады.

Әрине оқушы тұлғаға қазақ тілі сабағында сөз бен сөйлемнің ерекшелігін, мәтін түзу заңдылықтарын меңгерту арқылы оқушыға *ой салу, ойланту, өз пайымын тіл арқылы дәл, нақты, шешен жеткізе білуге жетелеу* ұстаз тарапынан көп ізденісті қажет етеді. Осы орайда ұстаз Қ.Бітібаева: «Ой салу – ұстаз тарапынан, ойлану – шәкірт тарапынан, ойланту – ұстаз тарапынан, шешімге келу – оқушы тарапынан болу керек» [4, 52], – дейді. Өйткені таным үдерісі, біріншіден, ұстаз бен оқушының бірлескен әрекеті арқылы іске асса, екіншіден, олардың әрқайсысы жеке тұлға ретінде түрліше әсерге бөленеді.

Қазақ тілін танымдық тұрғыдан оқыту мынадай мәселелерді қамтиды.

✓ Тілдік заңдылықтарды танымдық тұрғыда оқыту арқылы қазақ тілі пәнінің білім мазмұнына сәйкес тілдік қағидаларды басшылыққа ала отырып, жалпы адамзатқа тән

қасиеттермен сабақтастыра білу сабақтың білімдік мақсатымен қоса танымдық мақсатын жүзеге асыруға ықпал етеді.

✓ Тілдік заңдылықтарды танымдық тұрғыда оқыту оны терең түсінуге тұлғаның есте сақтау қабілетін, жадын, кез келген ақпаратты қабылдау дағдысын, шешімді пікір, дәлелді мысал келтіре алу қабілетін жетілдіреді. Әрі берілген тақырып ішінен ең қажетті, ең пайдалы мәселені сұрыптап, таңдай білуге, ойлау қабілетін ұштап, соған сай әрекет етуге жетелейді. Себебі адамның тілдік әрекеті жалпыға ортақ танымдық қабілеттерден туындайды. Ал ойды сыртқа шығару кезінде сөйлемді дұрыс құрастыру, логикалық қорытындылар жасау, таныс мәліметтерден жаңа деректер жинақтау, оларды жоспарлау мен жүзеге асыру – жеке тұлғаның өзіндік ерекшелігін аңғартады.

✓ Тілдік заңдылықтар таным теориясына сай оқытылса, сабақтағы материал сынып шеңберінен шығып, табиғи ортамен тығыз байланысты болып, қоғамдық өмірмен астасады. Оқушы тұлғаның ой-өрісін дамытып, сана-сезімін кеңейтеді.

✓ Тілдік және қатысымдық бірліктердің мағыналық ерекшеліктерін нақты мысалдармен түсіндіріп, әр сөздің мағыналық реңкіне сай тіркес пен сөйлем құрамында қолдана отырып ойды түрлендіруге болатын мүмкіндіктер жасау, сөзді әр түрлі жағдаятқа сәйкес бейнелі жеткізуге үйрету оқушының танымдық қабілетін жаттықтырады.

✓ Қазақ тілін танымдық тұрғыдан оқыту берілген білім мазмұнын тереңдетеді, қоғамдық-әлеуметтік өмір мен ғылым, білімді ұштастыра отырып, болашақ маманның дүниетанымын кеңейтеді, өзінше ой-пікір түйіндеуге үйретеді.

Бұл аталған мәселелер қазақ тілін танымдық тұрғыда оқытудың тиімділігін дәлелдей алады.

Мәселен, *синонимдер* жалпы тіл білімінің үлкен бір саласы лексикологияға ғана қатысты болып қоймай, сонымен қатар, сөздердің мағыналық жақтан қалыптасу, өзгеруімен де байланысып жатады. Мұны синоним сөздердің мағыналық даму, өсу жолдарынан анық аңғаруға болады. Сөздің мағыналық жақтан дамуы нәтижесінде жаңа синонимдік қатарлар пайда болады. Синонимдердің пайда болу жолы тілдегі сөздердің, олардың әртүрлі мағыналарының қалыптасу жолымен бірлікте қаралады [5].

Кез келген тілді алсақ, синонимдер – сол тілдің сөздік құрамы мен сөз байлығының дәрежесін байқататын бірден-бір сапалық көрсеткіш. Оның тілдегі сөздік қордың дамуына ғана емес, жалпы көркем әдебиеттің, сөз өнерінің кемелденіп, толысуына, көркем сөздің жетілуіне, күнделікті өмірде қарапайым сөйлеу тілінің нәрленіп, қалыптасуына ықпал етеді. Осы тұрғыдан алғанда, лексикалық синонимдердің қоғамдық-тілдік қарым-қатынаста атқаратын маңызы зор. Синонимдер, біріншіден, әдеби тілдің жоғары талғамды болуын қажет етсе, екіншіден, қарапайым сөйлеу тілінің әдеби тіл дәрежесіне көтерілуіне ықпал етеді.

Жалпы тілдегі лексикалық синонимдер құбылысын зерттеп тану өте ертеректе басталған. Зерттеу барысында байқағанымыз ғалымдар негізінен синонимдес сөздердің сәйкес мағыналығы мен сөздік құрамда алатын орнына көңіл аударып келген.

Кейіннен синонимдердің жеке сөз табына қатысты ерекшелігіне назар аудару байқалады. Мәселен, «Қазақ тіліндегі зат есімдік синонимдер», «Қазақ тіліндегі етістік синонимдер», «Қазақ тіліндегі сын есім синонимдер» деп жеке-жеке қарастырылады.

Синонимдерді таным теориясы тұрғысынан когнитивтік аспектіде оқыту үшін оның анықтамасының теориялық негізі ашылуы қажет.

Синонимдерге анықтама беруде ғалымдар әр түрлі белгілеріне сүйенеді. Мәселен, Л.А.Булаховский, А.Д.Григорьева, Л.Н.Саркисова, В.К.Фаворин синонимдер – мағынасы жағынан тең сөздер десе, Р.А.Будагов, А.Н.Гвоздев синонимдер – мағыналары жағынан сәйкес, бір ұғымды білдіретін сөздер, Е.М.Галкина-Федорук, Н.М.Шанский, К.В.Горшков синонимдер – бір ғана объективтік шындықты бейнелей келіп, стилистикалық және мағыналық реңктер арқылы айқындалатын сөздер деп тұжырымдайды [6].

Ал ғалым Ә.Болғанбаев: «Синонимдер – сөздің дыбысталуы мен мағынасы жағынан салыстырып қарағанда, омонимге қарама-қарсы тұрған лексика-семантикалық тілдік құбылыстар», – деп көрсетеді

Әрі сөздің дыбысталуында аз да болса, тұлғалық өзгешелік болуы қажет, сөздер бір ғана ұғымды білдіруі қажет, сөздер бір ғана сөз табына қатысты болуы қажет деген сияқты өзіндік белгілерін атайды.

Ғалым Ф.Оразбаева «Қазіргі қазақ тіліндегі сын есім синонимдер» деп аталатын еңбегінде: «Синоним сөздердің мағыналық үндестігі оның басқа да белгілері мен ерекшеліктеріне негіз болады» [7, 35-42], – дейді.

Сонымен қатар, зерттеуші синонимдердің лексикалық мағыналары ұқсас, сәйкес болады, синонимдік қатарға енетін сөздер бір ұғымды білдіреді, өзара синоним сөздер бір сөз табына жатады, синонимдер бір-бірінен эмоциялық реңк пен экспрессивтік мәндер арқылы ажыратылады деген сияқты белгілеріне тоқталады.

Ғалымдардың бұл мәселеге қатысты әр түрлі пікірлерін қортындылай келе, олардың қай-қайсысы да синонимдерді анықтауда сөздердің мағыналық сәйкестігін басты белгі деп санайтынын байқаймыз. Бірақ бірыңғай синонимдік қатарға енетін сөздердің ұқсас, сәйкес мағыналықтан басқа да ерекшеліктері жоқ емес. Жалпы лексикалық синонимдерді анықтау мәселесінде бір ұғымды білдіре келіп, түрліше экспрессивтік-стистикалық бояулар арқылы, лексика-семантикалық айырмашылығы арқылы ажыратылатынын ескеру керек. Мағынасы жағынан синоним сөздер өзара қаншалықты ұқсас болса да, қазақ тілі фактілерінің тұрғысынан қарағанда, олардың арасында абсолютті синоним жоқ деуге болады, яғни бірінің орнына бірі еркін қолданыла алмайды. Осы тұрғыдан келгенде, ғалым І.Кеңесбаев «Синонимдердің көпшілігі бір-біріне мағына жағынан абсолют түрде сай келе бермейді. Аздап болса да, олардың арасында семантикалық айырмашылық болады» [8, 27], – деп көрсетеді.

НӘТИЖЕЛЕР

Ал синонимдерді когнитивтік аспектіде танымдық тұрғыда оқыту синонимдер семантикасы мәселесімен тығыз байланысты. Бұл ой ғалым М.В.Никитинаның: «Синонимия құбылысының табиғаты синонимдерді анықтаудан ғана тұрмайды, олардың арасындағы семантикалық ерекшеліктерді анықтау да өте маңызды, сонымен қатар сол ерекшеліктер пайда болатын жағдайды анықтаумен де тығыз байланысты», – [9] деген пікірімен үндеседі.

Сондықтан сабақта пән мұғалімі лексиколог ғалымдардың осы айтылған пікірлерін негізге ала отырып, синоним сөздердің басқа да мағыналық түрлерінен ерекшелігін ашып, ажыратып түсіндіру керек. Әрі «Синоним» тақырыбын түсіндіруде *синонимдік қатар* жайында түсінік беруді сабақ жоспарында мақсат еткен жөн.

Синонимдік қатар жөнінде Ә.Болғанбаев «Синоним сөздердің жалпы мағыналық бірлестігіне қарай топтастырылуы», – десе [10, 36-37] Ю.Д.Апресян «Синонимдік қатар – белгілі бір жүйеге бағынған сөздердің ертеден қалыптасқан тобы», – дейді [11, 83]. Ал В.А.Сиротина «Синонимдік қатар – синонимдік қарым-қатынаста алынған сөздердің тобы», – деп тұжырымдайды [12, 37]. Ғалым В.Н.Клюева «Синонимдік қатарға мағыналық реңкімен ажыратылатын сөздер ғана емес, стильдік және қолданылу аясымен ерекшеленетін сөздер де енуі тиіс» [13, 7], – деп таниды.

Жоғарыда аталған тұжырымдарға сүйене отырып, синоним, синонимдік қатар жайлы жан-жақты түсінік берілген соң, оқушының сөз байлығы артып, өз ойын әрі нақты, әрі образды жеткізуге жаттықтырылады.

Мысалы, *үлгілі – өнегелі – тәлімді – тәрбиелі* синонимдік қатардағы сөздер, жақсы тәлім тәрбие алған деген ұғымды білдіре келіп, өзара синонимдес болып тұр. Бұл синонимдес сөздердің мағыналары өзара ұқсас болғанымен, бірдей емес. *Үлгілі* сөзінде үлгі боларлық қасиет мол деген мағына басымырақ болса, *өнегеліде* дәл осы мағына алғашқы сөзден де терендей түсіп, өзіндік мағыналық реңкке ие болған. Ал *тәлімді* сөзінде көрген-түйгені көп, *тәрбиеліде* жақсы тәрбиеден шыққан деген мағыналар ілгергілермен үйлесіп тұр. Алайда бұл ұғым атауларының, яғни синонимдердің мағыналары ұқсас, бірақ тепе-тең емес. Оны түсіну үшін, синонимдік қатардағы сөздердің мағыналық ерекшелігін тану үшін, мәтін ішінде алып қараған жөн.

Мысалы,

*Бұл өмірдің қызығы махаббатпен,
Көрге кірсең үлгілі жақсы атақпен,
Арттағыға сөзің мен ісің қалса,
Өлсең де, өлмесең де боласың тең* (А.Құнанбайұлы)

*Үлкен-кіші естісе таңырқаған,
Өнегелі, үлгілі әр сөзіне* (Халық әні)

*Атадан тақ баламын,
Жауға кетіп барамын.*

*Тәлімді өскен ағамын,
Әлде қандай боламын?! («Қобыланды батыр» жыры)*

Бұл мысалдардың барлығында да өзара мәндес сөздердің әрқайсысы өзіндік мағыналық реңкке ие бола отырып, *жақсы, үлгі тұтарлық қасиет* деген бір ғана ұғымды білдіріп тұр. Демек, бір ұғымды білдіру – белгілі бір синонимдік қатарға кіретін сөздердің бәріне де ортақ, тән қасиет.

Алайда мазмұндық-мағыналық ерекшелік бар. Синонимдік қатарға сөздердің жалпы мағыналық бірлігіне қарай топтастырылады. Ол үшін, ең алдымен, *доминант* (тірек немесе таяныш сөз) таңдалып алынады да, қалған мәндес сөздер сол тірек сөздің төңірегінде топтастырылады. Доминант етіп алынған сөз бір қатардағы сөздерді мағына жағынан топтастыруға ғана ұйытқы болып қоймайды, сонымен қатар оларды белгілі алфавиттік жүйеге келтіруге де жетекші қызмет атқарып тұрады. Сондықтан осындай тірек сөздерді іріктеп бөліп шығару үшін кез келген сөздерді ала бермей, бір қатардағы сөздерді өзара саралап бөліп, солардың ең таңдаулыларын сұрыптап ала білу керек. *Доминант сөздер* мынандай белгілер арқылы танылады:

- а) мағына жағынан дәл болуы керек;
- ә) стильдік мәні жағынан ең жиі қолданылатын бейтарап сөз болуға тиіс;
- б) көп мағыналы емес, көбінесе жеке (дара) мағыналы болып келгені тиімді;
- в) доминант сөз бір қатардағы басқа сөздерге мағына жағынан негіз боларлықтай болу керек;
- г) неологизм мен көнерген сөз қатар келгенде, доминантқа жаңа сөз алынуы керек;
- д) жалпы халықтық сөз бен диалектизм қатар келгенде, әрдайым әдеби варианты доминант болып алынады;
- е) қазақтың төл сөзі мен термин сөз жұптасып келгенде, әр сөздің әдеби тілдегі басымдылығына қарай кейде олай, кейде былай шешіле береді;
- ж) жеке сөз фразалық тіркестер қатарласып келгенде, доминантқа көбінесе жеке сөз алынады;

Синонимдес сөздердің келесі бір ерекшелігі – олардың бір сөз табынан болуы. Мұндай жағдайда белгілі бір синонимдік қатарға енетін сөздер (негізгі түбір болсын, белгілі аффикстердің көмегімен басқа да сөз табынан жасалған туынды түбір болсын) бір сөз табында тұруы шарт. Мәселен, бір синонимдік қатарға енетін жоғарыдағы – үлгілі, өнегелі, тәлімді, тәрбиелі сөздері – сөз тудырушы аффикс арқылы заттық ұғым атауынан (үлгі, өнеге, тәлім, тәрбие) жасалған туынды сындық ұғым атаулары.

Besides, the result of using the communication technologies is harmonious development of all the communication skills of the students, their speech, listening comprehension, reading, writing, and analytical processing of the information; overcoming the fear of public speech; feeling free in real communicative situations; development of the vocabulary; reception and application of the new information in the sphere of science, education and communications[14, 441], – делінеді.

Яғни тақырыпты талдау барысында оқушының білім мен білік дағдыларын, сауатты сөйлеу әрекетін қалыптастыру негізінде оның оқу процесіне белсене қатысуына, өзіндік ойының қалыптасуына, оның сауаттылығына жауапкершілікпен қарауына, өзгенің пікірін

тыңдап, түсініп, аналитикалық талдау жасап, әрі оны өңдей алуына мүмкіндік жасай алатындығына көз жеткізілді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Көріп отырғанымыздай, қазіргі таңда жаңартылған білім мазмұнының мақсатына сай оқытудың мазмұны түбегейлі өзгеріп, бірінші кезекке бұрынғыдай оқушыны пәндік білім, білік және дағдылардың белгілі бір жиынтығымен қаруландыру емес, оқушының оқу-танымдық іс-әрекетін дұрыс және тиімді ұйымдастыру негізінде жеке тұлға ретінде қалыптастыру мақсаты алға қойылып отыр.

Білім беру және оқыту теориясының оқушыларды оқыту мәселесіндегі талаптарының бірі – танымдық белсенділік пен саналылық. Бұл талаптардың орындалуы оқушылардың оқу материалын түсінуге, өткенді жаңамен байланыстыруға, негізгісі мен қосымшасын анықтауға, алған білімдерін тәжірибеде пайдалануға, өз пікірлерінде оларға сүйенуге ұмтылысынан көрінеді [15]. Білімді саналы меңгеру өз бетімен жаңа білімді алуға мүмкіндік беретін ақыл-ой еңбегінің өзіндік тәсілдерін игермейінше іске аспайды. Оқушылардың белсенді танымдық іс-әрекетінің көздейтін мүддесі – білімнің қоғамдық мәнін ұғыну, қоғамға қызмет ете алу. Белсенділіктің ең жоғары көрінісі – оқушылардың алған білімдерін өмірде, тәжірибеде нәтижелі пайдалана білу болып табылады.

Ғылымның барлық саласы өзінің алдына қоғам қойып отырған міндеттерін оң нәтижелі шеше алуы үшін, ішкі салаларын одан әрі саралай тереңдетіп дамытады немесе басқа ғылым салаларымен интеграциялай отырып жаңа бағыттар туғызады.

Зерттеу барысында байқағанымыздай, ғалымдар танымдық іс-әрекет ұғымы мен танымдық белсенділікті қалыптастыру мәселесіне ерекше көңіл бөліп келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Мырзалы С. Философия. – Алматы: Бастау, 2014. – 648 б.
- 2 Оразалиева Э. Танымдық қазақ тілі. – Алматы: Мұрагер, 2005. –184 б.
- 3 Қалиұлы Б., Исақова С. Танымдық қазақ тілі. Алматы: Мұрагер, 2009 –132 б.
- 4 Бітібаева Қ. Әдебиет пәнін тиімді оқытудың жолдары. Алматы: Рауан, 1990. – 199 б.
- 5 Бизақов С., Болғанбаев Ә., Дәулетқұлов Ш. Қазақ тілінің синонимдер сөздігі. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2005. – 720 б.
- 6 Болғанбаев Ә. Қазақ тіліндегі зат есімдік синонимдер. Алматы, 1957. – 6 б.
- 7 Оразбаева Ф. Қазіргі қазақ тіліндегі сын есім синонимдер. Алматы Мектеп, 1988. – 315 б.
- 8 Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік. – Алматы: "Арыс" баспасы, 2007. - 800 б.
- 9 Никитина М.В. Курс лингвистической семантики. Санкт-Петербург. 1996 – 451 с.
- 10 Болғанбаев Ә. Қазақ тілінің лексикологиясы. – Алматы: Мектеп, 1988. – 216 б.
- 11 Апресян Ю.Д. Избранные труды. Т. 1: Лексическая семантика. Москва, 1995. № 6, – 83 с.
- 12 Сиротина В.А. Лексическая синонимика в русском языке. Москва, 1979. – 37 с.
- 13 Ключева В.Н. Краткий словарь синонимов русского языка. Москва, 1961. – 7 с.
- 14 Bariya B. Zhakhina and et.(2020) Development of Communication and Speech Skills of Students in the Process of Education// Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment,8, 437-442 p.
- 15 Bariya B. Zhakhina and et (2018)Use of communicative learning technologies for speech activity development of junior pupils//ESPACIOS!ÍNDICES.Vol. 39 (Number 40), p.40-45

Материал 30.10.2024 баспаға түсті

Теория познания и функциональная грамотность

Б.Б. Жахина

Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова, Кокшетау, 020000, Республика Казахстан

Как известно, цель современной системы образования – формирование функционально грамотной личности с высокой компетентностью, способной использовать полученные знания для жизненных потребностей, проявлять себя в меняющейся среде.

В этой связи в статье говорится о том, что согласно методологической основе обновленного содержания образования любой предмет, изучаемый в школе, должен преподаваться в познавательном аспекте, чтобы соответствовать жизненным потребностям ученика.

Также говорится о том, что такие качества, как сознание, знание, ум, культура, духовное богатство, присущие человеческой сущности, относятся к многогранности познания.

Это подтверждается определением «теории познания» в философии.

Как известно, ключом к развитию познавательного горизонта личности ученика является язык.

В этой связи в статье отмечается, что предмет казахский язык, изучаемый в школе, имеет большое социальное значение, поэтому его теоретическое изучение в образовательной деятельности, познавательной деятельности, коммуникативной деятельности необходимо преподавать в познавательном аспекте.

Кроме того, обозначены задачи обучения языку с точки зрения теории познания.

Затрагиваются вопросы, входящие в изучение казахского языка в соответствии с теорией познания и ее эффективностью.

В статье говорится о том, что язык – это универсальное явление, состоящее из взаимодействия языковых средств, состоящих из единства формы и содержания, и что «слово» является важнейшей языковой единицей коммуникативного характера, выполняющей как номинативную, так и познавательную функцию. При этом подчеркивается, что для функционально грамотного использования слова в словосочетании, предложении, тексте, личность должна обладать глубоким пониманием семантики слов. И этот вопрос подтверждается тем, что при изучении синонимов необходимо осознавать их семантические особенности.

Ключевые слова: теория познания, личность, открытый разговор, беседа-размышление, свобода слова, семантика, лексическая единица.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Мырзалы С. Философия. – Алматы: Начало, 2014. – 648 с.
- 2 Оразалиева Э. Познавательный казахский язык. – Алматы: Наследие, 2005. –184 с.
- 3 Калиев Б., Исакова С. Познавательный казахский язык. – Алматы: Наследие, 2009 –132 б.
- 4 Битибаева К. Пути эффективного преподавания предмета литературы. – Алматы: Рауан, 1990. – 199 б.
- 5 Бисаков С., Болганбаев А., Даулеткулов Ш. Словарь синонимов казахского языка. – Алматы: Издательский дом «Арыс», 2005. – 720 с.
- 6 Болганбаев А. Синонимы в казахском языке. – Алматы, 1957.-6 с.
- 7 Оразбаева Ф. Синонимы прилагательные в современном казахском языке. – Алматы: Школа, 1988. – 315 б.
- 8 Кенесбаев И. Фразеологический словарь. – Алматы: Издательский дом «Арыс», 2007. – 800 с.
- 9 Никитина М.В. Курс лингвистической семантики. Санкт-Петербург. 1996 – 451 с.
- 10 Болганбаев А. Лексикология казахского языка. – Алматы: Школа, 1988. – 216 с.

- 11 Апресян Ю.Д. Избранные труды. Т. 1: Лексическая семантика. Москва, 1995. № 6, – 83 с.
- 12 Сиротина В.А. Лексическая синонимика в русском языке. – Москва, 1979. – 37 с.
- 13 Ключева В.Н. Краткий словарь синонимов русского языка. Москва, 1961. – 7 с.
- 14 Bariya B. Zhakhina and et.(2020) Development of Communication and Speech Skills of Students in the Process of Education// Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment,8, 437-442 p.
- 15 Bariya B. Zhakhina and et (2018)Use of communicative learning technologies for speech activity development of junior pupils//ESPACIOS!ÍNDICES.Vol. 39 (Number 40), p.40-45

Материал поступил в редакцию журнала 30.10.2024

Theory of Cognition and Functional Literacy

B.B. Zhakhina

Kokshetau University named after Sh. Ualikhanov, Kokshetau, 020000, Republic of Kazakhstan

The goal of modern education is to cultivate functionally literate individuals with high competence, capable of applying acquired knowledge to meet life's demands and thrive in a dynamic environment. This research examines the methodological foundation of updated educational content, proposing that every subject taught in schools should be approached from a cognitive perspective, aligning with students' life needs.

The article emphasizes that qualities such as consciousness, knowledge, skill, culture, and spiritual wealth, inherent to human nature, contribute to the multifaceted nature of cognition. This concept is supported by the philosophical definition of "epistemological theory."

It is acknowledged that language plays a crucial role in expanding the cognitive horizon of a student's personality. In this context, the article argues that the Kazakh language, as taught in schools, holds significant social value, making its theoretical study in educational, cognitive, and communicative activities essential from a cognitive standpoint.

Furthermore, the article outlines the objectives of language education from the perspective of epistemological theory, addressing key questions regarding the study of the Kazakh language in relation to this theory and its effectiveness.

The article asserts that language is a universal phenomenon, involving the interaction of linguistic means that unite form and content. The "word" is presented as the most critical linguistic unit of communicative nature, serving both nominative and cognitive functions. It emphasizes that, for functionally literate use of words in phrases, sentences, and texts, an individual must possess a deep understanding of word semantics. This is further supported by the argument that studying synonyms necessitates an awareness of their semantic nuances.

Key words: epistemological theory, personality, open conversation, reflective dialogue, freedom of speech, semantics, lexical unit.

REFERENCES

- 1 Myrzaly S. Filosofia. – Almaty: Bastau, 2014. – 648 b.
- 2 Orazalieva E. Tanyndyk kazak tılı. [Educational Kazakh language] (Almaty: Murager, 2005)
- 3 Kaliuly B., Isakova S. Tanyndyk kazak tılı. [Educational Kazakh language] (Almaty: Murager, 2009)
- 4 Bitıbaeva K. Adebiet panın tiımdı okytudyn joldary.[Ways to effectively teach literature] (Almaty: Rauan, 1990)
- 5 Bisakov S., Bolganbayev A., Dauletkulov Sh. Synonyms dictionary of the Kazakh language. - Almaty: Publishing House "Arys", 2005.
- 6 Bolganbaev A. Kazak tilindegi zat esımdık sinonimder.[Noun synonyms in the Kazakh language] (Almaty, 1957)

- 7 Orazbaeva F. Kazırgı kazak tılındegı syn esım sinonimder. [Synonyms of adjectives in modern Kazakh] (Almaty Mektep, 1988)
- 8 Kenesbayev I. Phraseological Dictionary. - Almaty: "Arys" publishing house, 2007.
- 9 Nikitina M.V. Kurs lingvisticheskoi semantiki. Sankt-Peterburg. 1996 – 451 s.
- 10 Bolganbaev A. Kazak tılınım leksikologiasy. – Almaty: Mektep, 1988. – 216 b.
- 11 Apresan Iu.D. Izbrannye trudy. T. 1: Leksicheskaya semantika. Moskva,1995. № 6, – 83 s.
- 12 Sirotina V.A. Leksicheskai sinonimika v ruskom iazyke. Moskva, 1979. – 37 s.
- 13 Klueva V.N. Kratki slovär sinonimov ruskoı iazyka. (Moskva, 1961).
- 14 Bariya B. Zhakhina and et.(2020) Development of Communication and Speech Skills of Students in the Process of Education// Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment,8, 437-442 p.
- 15 Bariya B. Zhakhina and et (2018)Use of communicative learningtechnologies for speech activitydevelopment of junior pupils//ESPACIOS!ÍNDICES.Vol. 39 (Number 40), p.40-45

Received: 30.10.2024

IRSTI 14.35.07

DOI: [10.59102/kufil/2024/iss4pp287-299](https://doi.org/10.59102/kufil/2024/iss4pp287-299)

A. Ramazanova

Kokshetau Shokan Ualikhanov University, Kokshetau, 020000, Republic of Kazakhstan

PREPARING FACULTY FOR INCLUSIVE EDUCATION: STRATEGIES AND TEACHING METHODS FOR WORKING WITH DIVERSE STUDENT GROUPS

Inclusive education in higher educational institutions requires a comprehensive approach to preparing the faculty for effective teaching of diverse student groups, including those with disabilities. The aim of this paper is to examine the implementation of inclusive education within higher educational institutions. The article discusses the strategies necessary for the development of faculty in the field of inclusive education. The article begins by discussing the importance of inclusive education and presents potential methods and strategies for working with diverse student groups. It then explores potential strategies for preparing faculty, such as the development of specialized classrooms, architectural adaptations of university facilities, creation of individualized study plans, and ongoing training focused on inclusive practices. It also presents examples of several universities in Kazakhstan that practice inclusive education. Additionally, the paper includes survey results that reveal the faculty's attitudes toward the university's readiness for implementing inclusive education. By integrating these strategies and methods, universities can create a supportive and inclusive learning environment that promotes academic success and social integration for all students.

Key words: inclusive education, teaching staff, diverse student group, university, method, professional development, learning techniques, higher educational institutions.

MAIN PROVISIONS

The basic principles of the state policy in the field of education include equality of the rights of all to receive qualified education; intellectual development of each person, access to education at all levels by the population, taking into account mental, physiological and individual characteristics (Article 3, paragraphs 1, 2 of the law of the Republic of Kazakhstan “About education”) [1].

Since the end of the last century, the development of inclusive education has become the leading direction of educational policy in many countries of the world: the USA, Great Britain, Denmark, Spain, Finland, Germany, Italy, Australia, etc. In general and higher educational institutions, where appropriate psychological and pedagogical conditions have been created for the development and